

Kornis Mihály

A KÁOSZBÓL FELBUKKANÓ ÉLET

Ragaszkodjanak néhány könyvhöz egy életen át.

A könyvekhez. Két ilyen könyvem nekem biztosan van, az egyik a Biblia, a másik meg a görög mitológia. Ennek azt az írott formáját szeretem a legjobban mostanában, amit Jean-Pierre Vernant, a nagy francia mítosz-kutató tudós írt, mesekönyv-stílusban, pontosabban úgy – ezt ő maga írja –, ahogyan unokáinak mesélte vén fejjel, nyári estéken, a szabad ég alatt. Magyarul sajnálatosan szerény terjedelmű válogatás jelent meg eddig a műből: 2002-ben *Mindenség, istenek, emberek* címmel az Európa Kiadó gondozásában, N. Kiss Zsuzsa fordításában. E könyvből merítem legtöbb mitológiai idézetem.

„A kezdet kezdetén elsőként a Mélység létezett: a görögök *Khaosz*-nak (Káosz) mondják. Mi a Mélység? Üresség, sötét üresség, nem lát-szik benne semmi. Zuhanás, szédület, zavar, határtalan, feneketlen. Ez a Mélység, mint valami hatalmas állkapca tátong, benyel a mindent összemosó koromfeketeségbe. Kezdetben egyedül a mélység létezik, a vak éjszaka, a feneketlen szakadék.”

Amikor először olvastam ezt a szöveget, már tudtam, hogy látni kell a mítoszi leírásokat, maguk a képek a végső jelentések, ezért nem mindegy, nagyon nem mindegy, hogy a mítosz mesélője képes-e szemléletes képekben mesélni. Vernant képes a mutatónyira: zuhanunk, szédülünk, besüvítünk egy határtalan, feneketlen valamibe, aminek a Mélység sem a pontos neve. Ilyen zuhanásos szédület közben az ember nem tudja, hogy fölfelé vagy lefelé repül-e? Jobbra vagy balra halad? Ilyen lehet a születés, a megszületés maga, erről ez az én asszociációm. Azt mondják, keserves születésem volt. Az analitikus pszichológia kutatásai szerint a születést, különösen ha nehézségekkel járt, zuhanásként álmodjuk újra. Újra és újra, amikor

az élet alkalmat ad rá: elemi, szorongásos, rémisztő zuhanásként. Zavar ez, a váratlan kint-élet, e határtalannak érzékelhető. Kissrác koromban a hullámvasúton nem nevettem: az első sikoltás után elájultam.

„Aztán felbukkant a Föld.”

Hogyan lesz valami a semmiből? Felbukkan. Ízleljék a szót: bukkan. A szóközi *k* hang megkettőződik, megtörik önmagán, találkozik egy másikkal, innen tudja önnön felbukkanását. Hasonlóképp tapasztaljuk meg valamely új gondolatunk születését. A mítosz itt egy titokra mutat. Pontosan azzal, hogy hallgat felőle. Ám a felbukkanás jelensége beszédes: midőn a föld észrevette, realizálta önnön képét: megszületett.

A tudós Krick és Watson, akik először gondolták, vagyis ismerték fel, hogy a DNS-molekulák szerkezete kettős spirál (helix) alakú, nem ismerhették előre ezt az alakzatot. Kitalálhatatlan a kettős spirál ideája. De egy borzasztóan fáradt hajnali elbóbiskolásban egyikük megálmodta a képét. A helix-alakzat, mint egy holografikus (még azt se találták fel) látvány, megjelent a felfedező álm-gondolatai között.

Miért? Tényleg, miért?

Hát miért születtem én meg? Tényleg, miért?

A mítosz álmkép-válasza: azért, mert a semmi, bizonyos pontot elérve, valamiképpen elviselhetetlen önmagának, tűrhetetlen. Fel kell ébredni. Rá kell jönni. Fel kell bukkannia a kettős spirálnak is a létezők között, előbb vagy utóbb. Ötezer évig nem bukkan fel a gondolataink között, vagy nem úgy, hogy az ember azt megfeleltetni képes legyen valami értelmes, benne élő kérdéssel, ám amikor feltételezni képes az átörökítő gén lehetőségét a pete- és az ivarsejtben, akkor annak már a molekuláris alakzatát is keresi. Hogy megtalálja. Már tudja, hogy csak a képét nem tudja, vagyis még nem bukkan fel előtte annak (tér)képe, amilyennek a gén szerkezete *látszik*. Krick – vagy Watson? – naphosszat törik a fejüket, hogyan nézhet ez ki, amikor egyikük álmában kettős spirál-alakzatot lát. Lépcsőt formáz a kettős spirál, álmában, de hát az mindegy. (Közben eszembe jut Jákob lajtorjája.) Az ember, ha álmodja az újat, képet lát.

Fölébredve képnek látjuk az álmgondolatot, és csak igen ritkán érzékeljük hangnak.

Álmainknak elenyésző töredékére emlékezünk olyasformán, mintha beszédre. Egy-két mondat vagy szó csak akkor is, amire emlékezni vélünk. Viszont egész képsorok bukkanak fel, ha megmarad bennünk egy álmunk. Fel kell bukkannia az újnak?

A válasz előbb van meg, mint a kérdés?

Fekete lyukak a kozmoszban, ha vannak, úgy keletkeznek, hogy óriásnapok végoráin olyan mennyiségű anyag töpörödik bennük össze, amelynek a szó szoros értelmében elképzelhetetlen és felfoghatatlan sűrűségű (erejű) tömege, gravitációs ereje van. Az önmagába roskadó óriáscsillag mintegy behasítja, beüti az égbolt kárpitját, „kizuhan” önmagán, az önnön „súlya” által ejtett, ismeretlen tér-idejű „lukon” át, a szingularitás mezejét alkotva meg így, épp azon áthaladtában. Ha igaz. Stephen Hawking, korunk Newtonja évtizedeken át állította. Most már bizonytalanabb...

Nem lehet tudni, mi történik.

A fekete lyukak létezésében az hallatlanul izgalmas, hogy a másik oldalon, a fekete lyuk túlsó oldalán új, ismeretlen „bébi-univerzumoknak” is kell lenniük. Fel kell bukkanniuk. De nem tudhatjuk biztosan.

Ami ott bizonytalanságban van, azt Lewis Carroll (aki egyébként nagy matematikus is volt a 19. század második felében, nem csak meseíró) sziporkázón szellemes és mulatságos lehetetlenségek ábrázolásával már megírta *Alice Csodaországban és Alice Tükörországban* című meséiben.

Fogalma se volt, minek a hasonlatát írja?

Alighanem éppen ezt élvezte az írásukban. Mesefogalmak közt lubickolt a jövőben. Nem egy világegyetem van a legújabb kutatások szerint, hanem megszámlálhatatlan mennyiségű – innen a multiverzum kifejezés –, tele úgynevezett fekete lyukakkal. A gyakorlatilag végtelen csillagtér háromnegyede sűrűn „luggatott”, a mindenség tehát homokóra szerkezetű, amin önmaga folyik át, mintegy végtelenszer ismétlődő „lukakon” át, valamiből a (számunkra) semmibe. Ez a tény összefügg a mi univerzumunk születésével, ami a semmiből bukkant fel. Onnan jött. Honnan?

Végül felbukkant a Föld. Meg hát én is megszülettem. Meg te is, és mindenki. De van egy nagy különbség e kétféle születés között. Ahogyan ma tudjuk, valami csak akkor „van”, ha valaki tud róla. Ha nincs Isten (nem nyilatkozom), akkor az univerzum és benne a föld és azon az élet génje úgy születik, hogy van hozzá agya valakinek, hogy abban felbukkanjon.

„A görögök Gaiának mondják. A Föld a Mélységből vétetett. A Káosz után keletkezett, egynémely tekintetben ellentétéként. A Föld már nem homályos, végtelen, behatárolhatatlan szabadesés. A Földnek világos különálló, pontos formája van.”

Először az ember is, csecsemőként a formáját érzékeli mindennek, nem is annyira lát, mint inkább azt érzékeli irtózatossággal, anélkül tehát, hogy észlelni tudná, azt is mondhatom, az ember attól szenved, hogy teste van.

A magzatvíz könnyűvé teszi a kezdetet: a mamáéval közös szívünk megnyugtatóan pulzáló lüktetése – amit azután később az életünkben a bölcsőben ringásban, a táncban, valamely édes ritmusra mozgásban, például egy szerelmeskedés lüktető egyesülésében igyekszünk átélni újra és újra –, meg kell tapasztalnunk a kezünket, a lábunkat. Hogy testünk van. Az első felfedezés, miután kikerültünk az anyaméhből.

„A Káosz zűrzavarában homályos tagolatlanságával szemben Gaia: rendezett, sűrű, tömör. A Földön minden körvonalazott, világos, tapintható. Gaiát meghatározhatjuk úgy is, mint a biztos talajt, amelyre nyugodt szívvel léphetnek istenek, emberek, állatok. A világ padlója.”

Testünk nem illanékony mivolta kezdetben nekünk, tudatlanoknak ropant érdekes. Amint ébredezik a tudatunk, a szenvedésen ébredezik egyébként, amely a külön-voltunkban áll, abban, hogy anyánk mind gyakrabban „magunkra hagy”, úgy jövünk rá, hogy vagyunk, itt vagyunk, mi magunk. Azt se tudjuk, ki az, akinek mondanak bennünket. Kapásból nem mondanám kellemes élménynek. Valami olyasféle érzés, fél-észlelet jár vele, hogy úgy látszik, nem vagyunk biztonságban, elvégre minket – azt hiszik – mind sűrűbben egyedül lehet hagyni. Valami igazuk van. A kezdet kezdetén így áll a helyzet. De fáj.

„Az irdatlan mélységből született világnak van padlója. Ez a padló hegyek formájában púposodik föl, lefelé pedig barlangszerűen öblösödik. Nem tudni, meddig. Így hát Gaia, a szilárd, megbízható talaj alatt váltig ott a szakadék, a Káosz.”

Ezt Önöknek sosem volna szabad elfelejteni. Ez a görög mítosz első, mindeneket magában foglaló, legfontosabb üzenete arról, hogy miért és mire vigyázzunk. Tudnunk kell, honnan és hányfelől vétettünk. Mi, akik a Földhöz tartozunk, a káosszal, a zuhanással, a szédülettel, a zavarral állunk rokonságban, alulról. Az adott ki minket, ha akartuk, ha nem. Aki nem tagadja meg rokonságát a földdel, amiből vétetett, az a káosszal, a sötétség örvényével sem tagadhatja meg.

Egy Nagy Bumm utáni káoszból lett a Föld.

Az ember teste – e tény ma már szinte köztudott – időtlen időkkel ezelőtt kihunyt csillagok porából áll össze. De hát a disznóé is. Itt minden élő teste korai csillagok pora. Mi az, hogy teste? Fel tudjuk már fogni, hogy ez mit jelent? Hiszen ha nekünk, embereknek van húzásunk a homályos, a zavaros, a kéjes felé is, a felé, amit „szellemi” vágynak nem szívesen mondunk, ezek „testi” vágynak – de azok is mi volnánk. Az ember. Vállalni kéne. A test merő szellem. (Olvasás el Merleau-Ponty *A látható és a láthatatlan* című

könyvét erről. Különösen a *Munkafüzetek* fejezetet tanulmányozzák figyelmesen.)

„Világegyetem-hajlékunkban a Föld az aljzat, de nemcsak ezt a szerepet tölti be. Ő hoz világra és táplál minden létezőt, a Káoszból eredő néhányat kivéve. Erdők, hegyek, föld alatti barlangok, a tenger habjai és a tágas égbolt mind Gaia szülöttei. (...) Kezdetben volt tehát a szakadék, a Mélység, irdatlan pofa, beláthatatlan örvény, amely később kiadta magából a szilárd talajt: a Földet.”

Ha nem volnánk képmutatók, azt sem tagadnánk, hogy az embernek annál élvezetesebb valami, vagy annál fájdalmasabb – a más fájdalma majomszerű örömmel is társul bennünk, avval, hogy az nem a miénk –, minél testibb, minél zsigeribb, minél állatibb. Mikor az ember drogozik vagy iszik, pontosan azt szereti benne, hogy olyankor nem tudja, mit tesz. Vagy épp meg akar kapni valakit, függetlenül attól, hogy amaz akarja-e. Vagy elárul valakit, hogy avval eztán neki és családjának könnyebb legyen a megélhetése, és ehhez merít erőt. Mondjuk. Ám önnön árulását nem érzi annyira fájdalmasnak, mint az ötven korbácsütést vagy elektrosokk-kezelést, amit viszont megkap az, akit elárul. Akit különben nála mások összehasonlíthatatlanul értékesebb embernek tudnak, de csak a mai napig. Nos, ez a megfontolás az árulásban, amit az emberben bolyongó sötétség – valamilyen ként túláradva benne – sürgetett, őt a Sötétség fiává tette.

Az ember gyakran válik a sötétség fiává.

Kötelességem az Önök tudomására hozni, amit csupán időskoromra érttettem meg teljes súlyában: az ember – ez az elmúlt két évezred történéseinek legfőbb tanulsága – nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Enyhén szólva. Amikor ezt állítom, nem csupán a huszadik század bestialitásaira gondolok, azok már csak globális nyilvánosságra került következményei az előtte elmúlt, ki tudja, hány ezer évnek.

Az ember már ember, és még nem ember.

Ez a probléma. Arthur Koestler úgy fogalmaz – ajánlom figyelmükbe a sokoldalú szerző élvezetesen olvasható tudományos ismeretterjesztő műveit is, ne csak híres regényét, a sztálini koncepciók perében működő pokoli logikát pontosan bemutató, híres (*Darkness at Noon*) *Sötétség délben-t* olvassák, bár abban is benne van az ember nagy paradoxona: azt ábrázolja, hogy bizonyos értelemben egy rugóra gondolkodtak és döntöttek adott helyzetben a bolsevik diktátorok és bolsevik áldozataik, azért működhetett minden fennakadás nélkül a koncepciók perék abszurd gépezete –, tehát

Koestler azt állítja: az ember alkatilag alkalmatlan arra, hogy békében, magára és másokra veszélytelenül éljen.

Ennek okát abban látja – elgondolkodtató –, hogy jobb és bal agyféltekénk fejlettségi foka különböző, összehangoltságuk is diszharmonikus. E tény szerinte közvetlenül megnyilatkozik a történelem ismétlődő vérfürdőiben, a nemigen elkerülhető politikai elnyomás módozatainak természetében, az emberáldozatok és más barbár vallási kultuszok eszeveszett kegyetlenségében.

Kínosan nagy különbség van az emberi agy ősi része, az amygdala, vagy közti- és előagyunk, illetve homloklebenyünk, a fogalmi-rationális gondolkodás működésében kulcsszerepet játszó agyrészünk fejlettségi foka között.

Az előbbinek mintegy 300 millió éve volt a fejlődése, míg elvont gondolkodásunk központjának csupán hárommillió év jutott arra, hogy kifejlődjön, és testünk ősi részeivel összehangolódjék. Nem sikerült igazán. Már azt se lehet tudni, miért lett a negyedik főemlősből ember, már ha a Biblia magyarázatától eltekintünk. Mintegy ötvenezer évvel ezelőtt, nem lehet tudni pontosan, mikor, az emberrel történt valami. Nem tudjuk, mi.

Akkortájt feltaláltuk a tüzet.

Sült és főtt ételek fogyasztása ugrásszerűen serkenti az agyműködést? Így tudni.

Előagyát, ősi agyrészét használja inkább a magzat a világrajöveteléig, és az azt követő néhány hétben, hónapban is nem a homloklebenyét, amelyik arra kezdetben nincsen készen; földi idő és élettapasztalat is kell hozzá, hogy megfontolt gondolkodásra is képesek legyünk. Ősagyunk gyakorlatilag olyan, mint a krokodilé, amely amint érzékel, lecsap, gondolkodás nélkül.

A csecsemő nem „gondolkodik” még, bömböl. Sokkal inkább érzelmeinek és (zömükben állati) ösztönkésztetéseinek megfelelően hoz elszámtalt döntéseket, de sajnos később sem a megfontolás korlátozza az emberek cselekedeteit. Ha már felnőtt is, inkább utánoz és mintákat vesz át, kevesek tudnak egész lényüket áthatóan, önállóan – hadd tanítsak itt egy fogalmat a későbbi előadásokhoz –, szuverén ember módján gondolkodni. Nem könnyű. Akinél kiépül a két agyrész között a megfelelő kapcsolat – az ősi az érzékeléshez ideális, a humán-agy az észlelés megfelelő szintjéhez –, az lelkiismeretes, tehát sokat szenvedő ember lesz. Önkorlátozó, és ezért békés. És hát többé-kevésbé boldogtalan.

Meggondolásai vannak. Nem gázol le mást azért, mert az útjában áll. Nemcsak azt teszi, ami az érdeke, de azt is megpróbálja tenni, ami a Má-

sik, az élő lény fennmaradása szempontjából helyes. Hány ilyen embert ismerünk? Hányat az ellentétéből? Tudjuk, kik vagyunk?

A gonoszság tudatos akarása a rossznak.

Misa Karamazov azért öl, mert hirtelen pokoli indulatba jön. Ha képes lenne gondolkodni, mielőtt a keze mozdul, nem ölné meg senkit. De neki például kiélezett szituációban az amygdalája dönt, nem a frontális agylebenye. Shakespeare III. Richárdja, a példás pszichopata nemcsak azért öl, mert élvezetét leli benne. Ő okos, de lelki furdalásra képtelen: úgy dönt, hogy gazember lesz. Nem normális, de nem is bolond. Gaztetteit, hiába szeretné, nem mindenki képes utána csinálni. Macbethnek például nem sikerül, ő jobb lelkiismerete ellenére, felesége biztatására válik gazemberré. A hazug embert csak akkor érik utol hamarabb, mint a sánta kutyát, ha ő maga sem képes játszva kizárni a tudatából, hogy hazudik. Sztálint vagy Maót sosem kapták el. Voltaképpen negyven-ötven évig halomra gyilkoltak, akit csak akartak.

Az ember, úgy tűnik, rosszindulatú.

Azért tud ölni merő szeszélyből. Mi, homo sapiensek ok nélkül is képesek vagyunk ölni. Radnóti *Töredék* című versének sorait parafrázálva: az ember önként, kéjjel öl, nemcsak parancsra, és míg balhitekben hisz, s tajtézkiz téveteg: befonják életét vad kényszerképzetek.

Vannak aztán másféle emberek.

Cordelia hallgat és szeret. Shakespeare Lear királyának egyetlen lánya a három közül, aki nem hajlandó az apjának hízelegni sem, de elárulni sem hajlandó, amikor bajba kerül, mint nővérei. Cordelia hű – csak úgy. Ez a hiteles emberi hűség. Nem azért hű, mert az apja a jóságára érdemes volna, nem az, de hát az édesapja. Ember mivoltunkon is túl kell céloznunk, hogy emberek maradjunk.

Bajban vagyunk: bajra születünk.

„A Mélységből fakadt Föld a feneketlen semmiben gyökerezik. Ha jól látható, egyértelmű formát ölt is, ha a behatároltságot, körvonalozottságot örökíti is tovább minden szülöttére, alapjaiban mégis hasonlatos marad a Mélységhez. A fekete Föld. A jelzők, melyekkel a regékben illetik, nem feltétlenül mások, mint a Mélységet minősítők.”

Az ember, akárcsak istenei, mélyebb élvezetét a gonoszságban leli. Könnyebben hozzájut. Sok olyasmit tesz, amiről maga sem tudja, miért teszi. De kell neki. Ott viszket neki. Ott tart kapcsolatot a Káósszal, a Mélységgel,

a Sötétséggel. A gyilkos emberi düh egyik pillanatról a másikra robban ki, ahogy a vulkán egy-egy kitörésekor ledobja a föld-sipkáját, és lángoló pusztítást végez. Folyékonnyá vált föld-bensejét, magmáját lövelli az ég felé. A Föld és a földi élet, akárcsak az emberi természet, nem cuiki-muki piri-paradicsom. Az ember a lelke mélyén a káosszal tart kapcsolatot. A Föld a káosz az az (éppen most és már akinek) élhető formája, amit életünk alkalmából – ironikusan mondom – van szerencsénk megtapasztalni.

„A fekete Föld a lent és a fent közé feszül: a Sötétségtől, a Mélységbe nyúló gyökerektől egészen az égboltnak szegezett hókoronáig, a ragyogó egekig, melynek legmagasabb csúcsai elérik az ég folyamatos fényben fürdő tartományát.”

Az egészet kell szem előtt tartani. Élettel kapcsolatos vizsgálódásaink közben, a valóságban a **lent** is meg a **fent** is megtapasztalható. Holott valójában nem létezik. Látószög kérdése. Nemcsak borzalmak vannak, a ragyogó egek is a Földhöz tartoznak, s akik ott laknak, akiket isteneknek hívunk, ők a mi belső természetünk erőinek is megszemélyesítői. A Földanya anyagából valók.

Mi is.

Úgy kell elképzelnünk a világmindenséget, mint Magunkat.

Az ember az, akinek éppen tapasztalja magát. Nemcsak annyi, amennyit belőle maga lát. Tévedése beláthatatlanul veszélyes lehetősége. Ha a mítosz káoszról beszél, nem az anyaméhre céloz, hanem a mítoszi korban élő embernek ez a tapasztalata arról, ami a jelen – az ő jelene – előtt benne sejtett még. Mint előzmény.

Az én jelenem előtt két világháború és a soa jelenti a múltat, a rettenetes káoszt, ami az általam tapasztalt létezés előtt volt. Az én személyes létezésem előtti múlttal is azonos bennem – de abban a szédült pillanatban, amikor már épphogy jövök ki belőle, különben nem is rémlene, miként emelkedtem elő valami rémesen fenyegető, magába szívó szakadékból...

És a Föld, ez a pólyázóasztal, ha lassacskán egyértelmű formát ölt is, azért fél tud dőlni, ha nagyon rugdalózzunk. Itt, a Földön minden esetleges. Mindegyre hasonlatos marad a Mélységhez. Így visszajutunk a depresszióhoz, vagy ahhoz, amit e néven csúfolunk, kínunkban. A szakadékhöz.

Kezdetben vala a Sötétség.

A mélység irdatlan foka, a beláthatatlan örvény. A zsidó Tóra első fejezete, a Kezdet Könyve, a *Börésisz* ezt mondja erről (Károly Gáspár for-

dításában): *És sötétség vala a mélségnek színén.* Az utánavalókat másképpen mondja a görög mítosz, mint a Biblia. Utóbbiban Isten szava világosságot teremt, a mítoszban pedig a káosz kiadja magából a Földet. Az itt azonos a világosság megszületésével.

De miért?

Miért adja ki a Sötétség a Világosságot, mintegy maga fölé? Azért, mert hát nem tudja nem kiadni. Eljutott arra a fokra, hogy ki kell adnia. Ha a víz hőmérséklete túlhalad egy ponton, valamennyi belőle gőzzé lesz. Ha eljutunk depresszióink legfenekére, vagy belepusztulunk vagy rádöbbenünk, hogy mindenáron élni akarunk, megöljük (magunkban) a Szörnyet, mert már tudjuk, ki az, akivé lennünk kell. Ahogyan egyikük bemutatkozó levelében írta nekem: „Egyszer csak nem volt több kérdésem, és abbahagytam a hülyeséget.”

Így szokott feltámadni, aki képes megszenvedni azért, hogy megtalálja az útját.

Szóval erről az jut eszembe, hogy a mélység megtapasztalása, ha vállalja az ember – és nem fél tőle, vagy ha fél is, úgy dönt, nem hátrál meg, hanem csakazértis beleveti magát, és kinyitja a szemét zuhanás közben, megküzdeni akar vele, ha belepusztul is –, akkor – eddig az életben azt tapasztaltam – a mélység avval válaszol nekem, hogy a végsőkig elszánt valóm (és csak akkor, és csak az) először halvány fénysugárt érzékel, azután – magam se tudom, hogy ez miként történik – felfelé lebegek. Kijutok. De aki felemelkedik a mélységből, már nem az, aki oda lezuhant. Aki megtudja, miként tévedett el, az már kitalál. Persze csak akkor, ha szerencséje van. Kegyelemnek is mondják. Akit meglátogatnak a bájós Kharisok – a kegyelem neve görögül *karitász*, innen ered a karitatív szó is –, megmentik.

A kegyelem kérdemelhetetlen.

Akit a báj istennői, a Kharisok kitüntetnek magukkal, az megmenekül.

A mítosz azt mondja, annak nem jelennek meg, a világ minden kincséért sem, aki hívja őket. Annak viszont igen, akinek ők akarnak. S hogy kinek akarnak, az kiszámíthatatlan. Akinek érthetetlen okból vagy a maguk számára is alaptalanul örömet akarnak okozni.

Az eredetileg héber (pontosabban arámi) nyelven fennmaradt teljes Biblia első görög fordításának, a Septuagintának a készítői – a hetven egyház-
80 | atya – a kereszténység kezdetekor ezért szentesítette, hogy a héber (*chesed*) kegyelem fogalmát *kharis*znak nevezzék a keresztény világban – aki akkor görögül beszélt, ha műveltnek mondta magát – a Kharisok után, mivel a

chessednek, az 'isteni kegyelem, irgalom'-nak sincs földi oka. Forrása van. Az Örökkévaló jókedvében gondol egyet, és megkegyelmez. Ám hogyha a kegyelem megérdemelhetetlen is, aki tudás (dudás) akar lenni, pokolra kell annak menni. Vagy nem tanul meg sose tudni.

A szerencse fia

A bibliai József, akit testvérei a kútba dobtak – olvassák el, ha még nem olvasták, Thomas Mann négykötetes regényeposzát, van egy ilyen fejezete: *József a kútban*, lehet belőle inni, inni a tudás vizéből, ámbár e biblia-beli kút kiszáradt –, a kútba dobása megtanítja „kesztyűbe dudálni”, a kút mélyén ücsörögve, halálára várva beolvas magának, megmondja, miért dobták szükségképp a kútba, mert már olyan szerelmes volt magába, egyébként méltán, hogy az a testvérei számára elviselhetetlen volt, megértette, hogy miért volt ostoba, mikor azt hitte, testvérei örülnek az ő tagadhatatlan zsenijének, szépségének, atyja-kedvence mivoltának, és halálára készülvén szívből megbánta, hogy a nála szerényebb képességű testvérei előtt önismeret híján páváskodott. De már nem volt kinek mondja. Akkor leszóltak neki a kútba. Nem a testvérei. Rabszolgahajcsárok.

Az életnek ez a természete.

Nem pánikba kell esni, mikor az ember a végét járja; nem segít. De érdemes meghányni-vetni, most miért is járjuk a végünk. Azzal valamiként már a kifelé utat járjuk meg.

Az életből? Nem a halálból? Gyakran megtörténik.

Általában ez történik. Az ember helye közepen van. Mérei Ferenc, a nagy pszichológus tanító üzent nekem egyszer fiatal író koromban – mikor be is tiltottak, nem jelenhettem meg, az ellenzék is nehezen jött ki velem, de hát én is velük, pedig ők a barátaim voltak –: „Az élet nem habos torta. Ez itt nem tűzoltókarnevál. Nem kell mindig jól járni. Valakinek lenni nehéz dolog. Meg kell állni a helyed akkor is, ha nem megy. Úgy megy, úgyse megy, akkor megy. Próbáld meg! Bízom benned, mint magamban.”

„A Föld felfelé ível, és lefelé terjeszkedik.”

Jean-Pierre Vernant az alapokkal kapcsolatban fontosnak tartja hangsúlyozni ezt. A görög mitológia nézőpontja szerint a Föld az értelem világa, az istenek felé vonzódik, de az alvilág sötét és veszélyes tájait, erőit is már a puszta létezésével szelídíti, civilizálja, némely hősök számára elérhetővé is teszi. A földi világosság elképzelhető világokká varázsolja a földön túli tartományokat. Azok, ha tehetik, elnyelik az embert.

A Föld közepén van. Az ember helye is közepén van.

Ide is, oda is tekinthet. De a mítosz (minden mítosz) világképe mentes a reneszánsz idején alkotott humanizmus ideájának összes önámításától. „S mily remekmű az ember! Mily nemes az értelme! Mily határtalanok tehetségei! Alakja, mozdulata mily kifejező és bámulatos! Működésre mily hasonló angyalhoz! Belátásra mily hasonló egy istenséghez! A világ ékessége! Az élő állatok mintaképe!” De Shakespeare Hamletje már tudja, amit a mítosz tud: „Én nem gyönyörködöm az emberben, nem – az aszszonyban se, hiába mosolygasz.” Azért olyan kétségbeesett.

A Szerelem, az Égbolt és a Tenger

„A világot három ősi létező alkotja: Káosz, Gaia, Erósz, továbbá két Föld-szülte létező: Uranosz és Pontosz. A Káosz és a Föld után harmadiknak a görögöknek, a görögök Erósza tűnik fel, akit később »az Ős-Szeretet«-nek hívnak, és galambdúc hajjal ábrázolnak: az elemi Szeretet...” „...Elemi Erósz? Miért? Mert ezekben az ősidőkben még nincs hímnem és nőnem, nincs szexus. (...) A Mélység és a Föld után harmadikként érkező Erósz nem a szexuális vonzalmat kezdeményezi. Az Ős-Erósz a kezdeti lökés kifejeződése a világegyetemben.”

Erósz, bunkók adta nevé: a Szex. Anyagelvűek energiának csúfolják. (Ami nem vész el, csak átalakul.) A görög mitológia legősibb rétegeiben ősz hajú, komor öreg, ha őt említik, azt hangsúlyozzák: Ős-Erósz, mindenkinél öregebb. Rettentő erő. Azonos is, meg nem is az ünnepe, holott elgondolkodtatóan kegyetlen istennel, akinek nyila végzetesen megsebzti azt, akit eltalál. Leküzdhetetlen szerelemmel sebez meg mindenkit. És kacag. Min? Sosem téveszt célt. Sose szánja meg abban a pillanatban kiszemelt áldozatát. Isteni – atyai vagy anyai – parancsra vagy akár szívességből is kegyetlenkedik. Eredeti vagy ősi formájában nem vidám. Talán ez az igazi arca? A hallgatás felőle magához az alakhoz tartozik. Létezik mint virgonc, szárnyas csecsemő-isten, de lehet, hogy ezt a bájos-szörnyű babát csupán a folyton és bármi áron az érzéki örömökre szomjas ember nyughatatlan képzelete alkotta. Ámor (ez a latin neve), hollywoodi szerep-arca ez Erósznak. A görög istenek azonban szellemi valóságok. A Szerelemnek van egy másik arca, egy mindenkinél öregebb, búskomor Létező arca, akin annyi a ránc, ahány a görbülete a mandragóragyökérnek. Így kell magunk elé képzelnünk, ha a kendőzetlen igazságot akarjuk tudni róla. Ő az ellenállhatatlan Szerelem.

„Ahogyan a Föld feltört a Mélységből, a Föld mélységeiből is feltörnek tartalmai. A Föld csupán az eleve benne lappangót engedi szabadjára, azt mutatja fel.”

Rettenetesen öreg szükség bujkál a testiség erejében. Hatását sok nagy költő énekelte meg. Kapásból, mint mindig, egy József Attila-versszak jut eszembe, az *Ódának*, a világirodalom egyik legszebb szerelmes versének sötétebb része:

„Hullámzó dombok emelkednek,
csillagképek rezegnek benned,
tavak mozdulnak, munkálnak gyáarak,
sürög millió élő állat,
bogár,
hinár,
a kegyetlenség és a jóság;
nap süt, homályló északi fény borong –
tartalmaidban ott bolyong
az öntudatlan örökkévalóság.”

Ős-Erősz a Lökés.

Erősz az életet magáért az életért akarja. Ez az akarás. Fel nem merülhet, hogy férfi volna, de az sem, hogy nő. Csak van. Van, mint élet van. Értetetlen, netán félelmetes és iszonyatos az arca. Nem biztos, hogy a vágy ajándék. Ha mégis, nem biztos, hogy az érzékek gondjára bízható. A vágy zabolátlan, de sérülékeny, elűzhetetlen, de irgalmatlan, kényes, de esztelen ösztön. Bennünk lakásánál csak az nagyobb csapás, hogyha lángja kihuny bennünk. Ami különben egészséges emberrel százéves koráig se fordulhat elő, ha... ha csakis tiszta utakon járó, tiszta lélek. Melyikünk mondhatja?

Mi a vágy?

Kezdetben öröm, a legnagyobb öröm, ami emberi vagy isteni lényt érhet, de sötét természete van. Minél erősebb, annál könnyebben válik jóvátehetetlen tévedések? – gáztettek, öngyilkosságok, beteges szörnyűségek – forrásává. Amit a vágyakkal és álszenteskedésre való hajlammal teli ember perverzióknak mond, és a valláserkölc bűnnek bélyegez, azt a mítoszban görög szóval *Hamartiának* (tévedésnek) mondják. A hős hamartiájának, az ő végzete teljesülésének, el nem kerülhető céltévesztésének – de nem perverzióknak.

Létezik azonban perverzió a mítoszban éppúgy, mint a valóságban, az egy.

Nincs gyűlöletesebb dolog a földön. Perverz a háborús, tömeg-, sorozat- vagy kéjgyilkosoktól a családi erőszak tetteseiig mindenki, aki a maga örömét a másik kényszerítésével, bántalmazásával, áldozata, áldozatai számára nem kívánatos, de a maga számára élvezetes fájdalom, kín okozása révén szerzi meg. Ez a kéj a perverz kéj. Minden egyéb Erósz mulatsága. Leggyakrabban az, hogy abba vagyunk szerelmesek, aki nem szeret minket. Vagy fordítva. A következő előadásokban erről még sok szó lesz. A *hamartia* igei alakjában szó szerint azt jelenti: valaki 'célt téveszt', 'nem találja el, amire céloz', 'hibázik'. Erósz igájában rengeteget hibázunk. A görögök eredetmondája mindjárt a kezdet kezdetén példát ad az erósz-i hamartiára, magában az eredetben. Az Ég ráfeküdt a Földre, és nem hagyta békén, mondjuk így. Nagyon sokáig, végtelen hosszan hágtat volna Gaiát, az Anyaföldet fia, Uranosz. Ne feledjük, ezek mítoszi, vagyis időtlen, embertelen idők. De Gaia meguntta őt, s majd meglátjuk, milyen kegyetlenül kényszerítette Uranoszt feljebb szállni róla; hogy az kínjában behorpadt. Égboltozattá lett a Föld urának a teste.

„A Föld elsőszülöttje... Uranosz az égbolt, sőt, a csillagos égbolt. Gaia szülte, vele azonos termetű. Az égbolt teljesen eltakarja a Földet. Minden földdarabkának szorosan hozzátapadó égdarabka a párja. (Gaia) létrehozta Uranoszt: férfi és nő párosodásának vagyunk tanúi. Uranosz a hímnemű égbolt, és Gaia a nőnemű Földanya. Szeretni mást jelent attól kezdve, hogy Uranosz jelen van. Gaia vagy Uranosz immár (eztán) nem önerejéből bontja ki, amit magában hord: a két hatalom egyesüléséből születnek különféle lények.”

Már a mítikus korban is világos, mi volt előbb: először a tyúk, aztán a tojás. Illetve a kakas. Erósz.

De mennyi probléma támad abból, ha végre nem tyúk, hanem egy kakas kel ki a tojásból! Jókora cövek a fogaskerekek közt. Mielőtt ebbe a történetbe jobban beleásnánk magunkat, az Eredet szereplői közül még egy szereplőt, az utolsót is be kell mutatni. Akiről a magyar népszerűsítő mitológiai irodalomban kevés szó esik. Mivel ahhoz képest, hogy mekkora főszereplő, róla elgondolkodtatóan kevés történet maradt fenn. Ő csak van. A Nagy Víz, a Tenger, a közelgő diadalmas, folytonos Tengerár. A világ háromnegyede. Bennünk is, körülöttünk is.

„...Pontosz jön még világra, azaz a víz, az összes vizek. Pontosabban a Tengerár, amely görögül hímnemű szó. Gaia, a Föld külső behatás

nélkül foganta őt is. Önerejével bontakoztatta ki... (és bontakoztatja ki minden pillanatban – ne feledjék, a mítoszvilág minden eseménye örökké történik, k. m.) **....a benne már meglévőt, amely onnan, hogy kibocsátotta magából, a párja és ellentéte egyben... (...) szemben a Földdel, mely szilárd, tömör, nem vegyül, a Tengerár épp a visszája: formátlan, megfoghatatlan cseppfolyósság, képlékenységgel, habjai egymásba mosódnak. Pontosz a felszínen csillámlik, de a mélyben éjsötét; akárcsak a Föld, részben a Káoszhoz kötődik.”**

A tenger, a tenger!

A maga végtelenségében, a csodálatos félelmetességében. Ez a szentség félelmet keltően felfoghatatlan. Pontosz a tenger hullámainak zúdulása is, habos árja, minden szilárdnak és véglegesnek ellentéte, a születés helye. Őt ugyancsak a Káosz után először létező, Gaia szülte, önnön erejével, ami őt, a szilárdat körülöleli ott, ahol nem az Ég borul rá. Alatta és körülötte mindenütt. Hogy átjussunk egyik életminőségből a másikba, ahhoz többnyire a Nagy Vízen kell átkelnünk. Hol folyókon, hol tengereken, a különféle mitológiák elképzelése szerint. A Nagy Vizek elválasztják a létezés minőségeit is, mindenekelőtt az élők világát a holtakétól.

„A felszínen csillámlik, de a mélyben éjsötét.”

A Tenger nemcsak elválasztja, hanem össze is köti a dolgokat: a Földet összeköti az Éggel a belőle hulló csapadék. Ez az összeköttetés termékeny. A földi élet burjánzása játszik a habban. A Víz a Földnek az a tükré, ami- ben az Égbolt színe és csillagai visszatükröződnek – Narcissus (Narkissosz), aki egy folyamisten gyermeke, ugyebár a víztükörben pillantja meg magát, és a pusztá képébe fog beleszeretni –, mert a kép természetéhez hozzátartozik, hogy a valóságos, testies dolgokkal ellentétben csak a felszínen létezik, sőt azzal teljes egészében azonos: nincs gyökerezettsége. Áthághatatlan akadály. A képek, mint a tavirozások, nem tudnak gyökeret eresztetni a földbe, hiszen csak a víz felszínén lebeghetnek. A víztükör teszi lehetővé a világ megkettőződését, az ember számára pedig e megkettőződés a végzetes tévedés, a hamartia egyik alapvető forrása. Miért születik meg a Káoszból a Föld? Miért bukkan fel benne az élet? Ki álmodja a teremtést?